

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СФЕРІ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ENSURING GENDER EQUALITY IN THE FIELD OF FAMILY LEGAL RELATIONS ACCORDING TO THE LEGISLATION OF SOME FOREIGN COUNTRIES

Шамота О.В., аспірант кафедри цивільного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

В статті розглядаються особливості забезпечення гендерної рівності в сфері сімейних правовідносин за законодавством деяких зарубіжних країн. Законодавство зарубіжних країн щодо гендерної рівності в сімейних правовідносинах є важливим джерелом навчання та натхнення для інших держав. Воно відображає широкий спектр підходів, які можуть бути застосовані для досягнення гендерної рівності. Прогресивні закони та політики, що гарантують рівні права та можливості для всіх статевих ідентичностей, одноставних партнерів та батьків, сприяють формуванню справедливого та інклюзивного суспільства.

Дослідження показало відмінність у розумінні сімейних відносин: у першому випадку вони розуміються як цивільні, а статус подружжя, батьків та дітей не вирізняється від правового статусу особи, допускаючи ширше застосування диспозитивного методу правового регулювання, передусім ширший вибір договірної форми подружжя; в другому випадку як сімейні – зважаючи на об'єктивну відмінність сімейних відносин від цивільних, спрямованість дій учасників сімейних відносин насамперед на реалізацію не майнових, а особистих немайнових прав та обов'язків, похідний характер майнових відносин, більш широке у зв'язку із необхідністю захисту інтересів сім'ї, материнства та дитинства застосування імперативного методу правового регулювання.

Зокрема у зарубіжних країнах приймають відповідні закони, а політики, які визнають рівні права та можливості всіх членів сім'ї незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності. Прогресивні закони щодо одноставних шлюбів, адопції дітей, сурогатного материнства та розподілу обов'язків у сім'ї стають основою для створення рівних умов та захисту прав всіх сімейних членів.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, сімейне право, сімейне законодавство, гендерна рівність, учасники сімейних правовідносин, зарубіжні країни.

The article examines the peculiarities of ensuring gender equality in the field of family legal relations under the legislation of some foreign countries. The legislation of foreign countries on gender equality in family legal relations is an important source of learning and inspiration for other countries. It reflects a wide range of approaches that can be taken to achieve gender equality. Progressive laws and policies guaranteeing equal rights and opportunities for all gender identities, same-sex partners and parents, contribute to a just and inclusive society.

The study showed a difference in the understanding of family relations: in the first case, they are understood as civil, and the status of spouses, parents and children does not differ from the legal status of an individual, allowing for a wider application of the dispositive method of legal regulation, primarily a wider choice of the contractual regime of spouses; in the second case, as family – taking into account the objective difference of family relations from civil ones, the focus of the actions of the participants of family relations is primarily on the realization of personal non-property rights and obligations, not property, the derivative nature of property relations, wider in connection with the necessity protection of the interests of the family, motherhood and childhood, the application of the imperative method of legal regulation.

In particular, in foreign countries, appropriate laws and policies are adopted, which recognize the equal rights and opportunities of all family members, regardless of their sex or gender identity. Progressive laws on same-sex marriage, adoption of children, surrogate motherhood and division of responsibilities in the family become the basis for creating equal conditions and protecting the rights of all family members.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, family law, family legislation, gender equality, participants in family legal relations, foreign countries.

Вступ. Однією із головних тенденцій сьогодні західні вчені називають усе більше розгортання дії норм в області прав людини на регулювання відносин в сім'ї. Це великою мірою пов'язано із загальним зростанням значення стандартів в області прав людини та їх усвідомленням в цілому в політиці й праві. Варто визнати: права людини займають безпрецедентне місце к політичному і правовому дискурсу сьогодення. Концепція сім'ї та сімейного права не могла залишитися поза такими загальними тенденціями. Зміни у регулюванні сімейних відносин, які відбуваються на сучасному етапі розвитку, підкреслюють посилення загального принципу поваги до людини, до її потреб і бажань, поряд із повагою до таких груп, як «сім'я» або навіть «суспільство» в цілому

Конституція України як основний закон забезпечує рівність прав жінки і чоловіка, наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

У Постанові Верховної Ради України «Про концепцію державної сімейної політики», серед іншого, проголо-

шено «паритетну рівновагу та партнерство між жінками і чоловіками в усіх сферах життя надання їм рівних можливостей для повної реалізації у трудовій та суспільній діяльності, виховання дітей і вільний та справедливий розподіл сімейних обов'язків» [2].

Система принципів сімейного права України складається із багатьох елементів до них входить принцип гендерного балансу в сімейних правовідносинах. Так, згідно з ч.6 ст.7 Сімейного кодексу України жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї [3]. Вказана засада фігурує і в наукових колах серед багатьох принципів сімейного права України.

Проте, ідею рівності чоловіка та жінки в шлюбі та сім'ї одні вчені розглядають як принцип їх повної рівності в особистих і майнових правах у шлюбі та сім'ї [4, с. 8–9; 5, с. 14], тоді як інші – як принцип гендерного балансу [6, с. 45; 7, с. 7].

В цілому, забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах є важливою складовою будь-якого суспільства, яке прагне до справедливості, рівноправ'я та розбудови стійкого розвитку. Гендерна рівність у сімейних правовідносинах сприяє зміцненню сімейних зв'язків, підтримці емансипації жінок та чоловіків, а також створенню рівних умов для всіх членів сім'ї.

Законодавство зарубіжних країн щодо гендерної рівності в сімейних правовідносинах є важливим джерелом навчання та натхнення для інших держав. Воно відобра-

жає широкий спектр підходів, які можуть бути застосовані для досягнення гендерної рівності. Прогресивні закони та політики, що гарантують рівні права та можливості для всіх статевих ідентичностей, одностатевих партнерів та батьків, сприяють формуванню справедливого та інклюзивного суспільства.

Проте, реалізація гендерної рівності вимагає багатовимірних зусиль. Крім законодавчих змін, необхідно працювати над зміною культурних установок та усвідомлення гендерних ролей у сімейному контексті. Освіта та підвищення свідомості громадськості про принципи гендерної рівності, насильство в сім'ї та репродуктивні права є ключовими компонентами цього процесу.

Сфера наукових досліджень. Серед дослідників, які займалися даною проблематикою, слід відзначити І.В. Жилінкову, О.С. Мазур, З.В. Ромовську, Л.В. Красицьку, О.І. Сафончик, В.І. Трубу, Я.В. Новохатську, В.В. Надьон, В.К. Антошкіну, М.О. Малишеву, С.І. Шимон, О.А. Явор та ін.

Виклад основного матеріалу. Одним із визначальних моментів у регулюванні сімейно-правових відносин в країнах Європейського Союзу стало прийняття Хартії фундаментальних прав, яке змінило загальний пейзаж системи захисту прав людини в ЄС. До цього режим захисту прав людини в ЄС фактично залежав від щедрості Суду справедливості й розглядався як частина загальних принципів права Співдружності. Така система, орієнтована на конкретну справу, окремий випадок, була предметом постійної та різкої критики, яка разом із бажанням наблизити систему захисту прав людини ЄС до громадян призвела до прийняття Хартії фундаментальних прав у 2000 р. [8].

3 вересня 2001 р. в межах ЄС діє Комісія з європейського сімейного права (Commission on European Family Law – CEFL), метою створення якої є робота з гармонізації сімейного права у Європі. До складу CEFL входять приблизно 26 експертів у сфері сімейного та порівняльного права з усіх держав-членів ЄС, а також з інших європейських держав. На жаль, українських експертів серед них немає. Одним із завдань комісії стало створення комплексу спільних принципів у сфері сімейного права за результатами дослідження національного законодавства європейських держав. На сьогодні розроблені і Принципи європейського сімейного права щодо розлучення та утримання між колишніми подружжям, Принципи європейського сімейного права стосовно батьківської відповідальності і Принципи європейського сімейного права стосовно відносин власності між подружжям [9].

Ось чому забезпечення гендерної рівності є актуальною темою в сучасному світі. Однією з галузей, де це питання має особливе значення, є сімейні правовідносини. Законодавство зарубіжних країн відображає різні підходи до цього питання, і деякі з них заслуговують на особливу увагу.

Досягнення гендерної рівності у сімейних правовідносинах є необхідним для створення справедливого та рівноправного суспільства. Це сприятиме зміцненню сімейних зв'язків, покращенню добробуту сімей, створенню рівних можливостей для всіх членів сім'ї та забезпеченню їхньої автономії. Гендерна рівність в сімейних правовідносинах також сприяє підвищенню економічної самодостатності жінок, їхній участі в робочій силі та прийняттю рівних рішень у сімейному житті.

Законодавство більшості держав, насамперед, містить основні обов'язки подружжя. Зокрема, подружжя зобов'язане дотримуватися взаємної вірності, допомоги, підтримки. Вони разом забезпечують моральний і матеріальний розвиток сім'ї.

Основним джерелом сімейного права Франції є Французький цивільний кодекс Наполеона 1804 р. Подружжя допомагають дітям отримувати освіту і забезпечують

їхнє майбутнє (ст. ст. 212–213 ЦК Франції) [10]. В Англії та США подружжя, вступаючи до шлюбу, зобов'язані створити подружню спільноту життя – консорціум (consortium), під яким розуміється спільність стола, вогнища і ложа [11, с. 135].

Швеція зокрема відома своїм прогресивним підходом до гендерної рівності. Шведське законодавство в сфері сімейних правовідносин передбачає рівні права та обов'язки для обох чоловіків і жінок. Шлюб у Швеції базується на рівноправному партнерстві, де обидва партнери мають однакові права і можливості. Крім того, Швеція визнає одностатеві шлюби і надає однакові права для одностатевих та різностатевих партнерів.

Наприклад, обирати цивільний шлюб як альтернативну форму сімейних відносин у Швеції почали ще з 1960 року. Це був видимий зсув у нормативній поведінці стосовно формування та прийняття родини. Пізніше ця тенденція поширилася у Данії, трохи пізніше – у Норвегії [12]. Наразі цивільний шлюб розглядається як альтернативний варіант або як «пробне життя» із партнером або партнеркою перед офіційною реєстрацією відносин.

Ісландія також має прогресивне законодавство, що гарантує гендерну рівність в сімейних правовідносинах. Ісландське законодавство надає батькам однакові права та обов'язки виховувати дітей та приймати рішення щодо сімейних справ. Крім того, Ісландія активно бореться з дискримінацією на підставі статі, включаючи законодавчі заходи, спрямовані на забезпечення гендерної рівності в різних аспектах життя.

У Канаді законодавство також спрямоване на забезпечення гендерної рівності в сфері сімейних правовідносин. Закони про шлюб і розлучення в Канаді гарантують рівні права і можливості для обох партнерів. Крім того, Канада визнає одностатеві шлюби та надає їм такі ж права та захист, як і різностатевим парам. Крім того, Канада визнає право на вибір статі та ідентичності гендера, що розширює правовий захист для осіб, які не відповідають традиційним гендерним ролевим стереотипам.

В Норвегії також існує прогресивне законодавство, спрямоване на гендерну рівність у сімейних правовідносинах. Норвезьке законодавство надає парові рівні права та обов'язки у шлюбі, а також визнає одностатеві шлюби. Крім того, в Норвегії встановлено декрет, який стверджує рівність батьківських прав і можливостей для обох батьків незалежно від статі.

У Нідерландах гендерна рівність у сімейних правовідносинах також є важливою. Існують закони, які дозволяють одностатевим парам одружуватися та усиновлювати дітей. Крім того, Нідерланди визнають рівність батьківських прав для обох батьків та сприяють спільному батьківству незалежно від статі.

Цікаві трансформації сімейного законодавства, в тому числі забезпеченні гендерної рівності, можна спостерігати у наших найближчих сусідів поляків. Кодекс про сім'ю та опіку Республіки Польща заснований на принципі дотримання інтересів дитини, що проявляється у тому, що суд не може винести рішення про розлучення, якщо це перешкоджає благо дитини, а батьківська влада здійснюється на благо дитини. У 1998 р. у зв'язку з ратифікацією конкордату з Ватиканом введено два рівноправних способи укладення шлюбу: через органи реєстрації актів цивільного стану і через укладення релігійного шлюбу – цим самим було фактично визнано релігійні норми джерелом сімейного права. 2004 р. до Кодексу були внесені зміни, які передбачали розширення можливості індивідуального договірному регулювання сімейних майнових відносин між подружжям; незважаючи на збереження режиму спільності майна подружжя, було визначено, що один з подружжя не відповідає за борги іншого з подружжя [13, с. 17].

Загалом, законодавство зарубіжних країн в сфері сімейних правовідносин відображає різноманітність підходів до забезпечення гендерної рівності. Багато країн активно працюють над тим, щоб забезпечити рівність прав та можливостей для всіх осіб, незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності. Це показує прогресивність та поступ у суспільстві, спрямований на досягнення справедливості та рівноправ'я у всіх сферах життя.

Крім законодавства, багато зарубіжних країн також вживають додаткових заходів для забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Наприклад, було введено програми та ініціативи, спрямовані на створення свідомості щодо гендерних ролей і стереотипів, а також на підтримку рівного розподілу обов'язків у сім'ї.

Багато країн також працюють над удосконаленням законодавства щодо насильства в сім'ї та домашнього насильства. Це включає визнання насильства в сім'ї як злочину, захист жертв та надання ресурсів для підтримки постраждалих. Законодавство також може встановлювати захист для дітей, які стають свідками насильства в сім'ї, і сприяти їхньому благополуччю.

Певні країни також працюють над розширенням прав репродуктивного здоров'я та прав жінок. Це може включати доступ до контрацептивів, інформації про сексуальне та репродуктивне здоров'я, а також право на аборт. Широкий спектр послуг та правовий захист можуть допомогти жінкам приймати незалежні рішення щодо свого репродуктивного життя.

Однак, варто зазначити, що хоча багато країн приймають прогресивне законодавство та ініціативи з метою забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах, реалізація цих політик може зазнавати перешкод у практичному застосуванні. Соціокультурні фактори, стереотипи та нерівність в суспільстві можуть впливати на реалізацію гендерної рівності навіть при наявності прогресивного законодавства, часто виникають виклики у забезпеченні його повного дотримання та впровадження на практиці. Нерівність у доступі до правової інформації, стереотипні уявлення про гендерні ролі та соціокультурні переконання можуть ставити перешкоди перед гендерною рівністю у сімейних правовідносинах.

Окрім того, існують регіони та країни, де законодавство та практика в сфері сімейних правовідносин ще не дотягуються до міжнародних стандартів гендерної рівності. У таких випадках важливо продовжувати зусилля для вдосконалення законодавства та підтримки прав жінок та інших гендерних меншин.

Ще однією важливою складовою забезпечення гендерної рівності є освіта та свідомість суспільства. Інформування громадськості про гендерні права, стимулювання

гендерно чутливих дискусій і формування позитивних стереотипів є ключовими факторами для досягнення гендерної рівності у сімейних правовідносинах.

Висновки. Отже, принцип гендерного балансу в сімейних правовідносинах утілює ідею про паритетність (рівність) прав та обов'язків жінки та чоловіка у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї.

Тому для досягнення гендерної рівності в сімейних правовідносинах важливо продовжувати розробку та вдосконалення законодавства, яке гарантує рівні права та можливості для всіх статевих ідентичностей. Це включає визнання одностатевих шлюбів, рівність батьківських прав та можливостей для всіх батьків, незалежно від статі, і захист від насильства в сім'ї.

Особливу увагу слід приділити освіті та підвищенню свідомості суспільства про гендерні питання, стереотипи та ролеві очікування. Розробка і впровадження гендерно чутливих програм навчання, тренінгів та інформаційних кампаній допоможе змінити уявлення про гендерні ролі, сприяти розумінню та прийняттю різноманітності гендерів.

Крім того, необхідно забезпечити доступ до підтримки та ресурсів для постраждалих від насильства в сім'ї, а також розвивати послуги, що сприяють фізичному та психологічному благополуччю сімей. Репродуктивні права та послуги повинні бути доступними для всіх осіб, забезпечуючи їхню свободу вибору та контроль над своїм тілом.

Загалом, гендерна рівність у сімейних правовідносинах є важливою складовою стійкого розвитку та справедливого суспільства. Шлях до досягнення повної гендерної рівності може бути викликаним, але він є невід'ємною частиною процесу будівництва суспільства, в якому всі люди мають рівні права, можливості та достоїнство.

Для досягнення гендерної рівності у сімейних правовідносинах, законодавство є ключовим інструментом. Зарубіжні країни приймають закони та політики, які визнають рівні права та можливості всіх членів сім'ї незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності. Прогресивні закони щодо одностатевих шлюбів, адопції дітей, сурогатного материнства та розподілу обов'язків у сім'ї стають основою для створення рівних умов та захисту прав всіх сімейних членів.

Однак, лише наявність прогресивного законодавства не є достатньою умовою для забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Важливо, щоб ці закони були ефективно виконувани та мали практичну реалізацію. Для цього потрібні механізми контролю та моніторингу, а також залучення різних зацікавлених сторін, таких як громадські організації, активісти, науковці та правоохоронні органи, для спільної роботи над реалізацією та захистом гендерних прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова Верховної Ради України від 17.09.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text>
3. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
4. Мазур О.С. Сімейне право України: навч. посіб. [для дистанц. навч.]. К.: Ун-т «Україна», 2005. 116 с.
5. Шимон С. І. Сімейне право : навч.-метод. посіб. [для самост. вивч. дисц.]. К.: КНЕУ, 2004. 164 с.
6. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. К. : Вид. Фурса С.Я.: КНТ, 2008. 1248 с.
7. Чернега В.М. Морально-правові принципи в сімейному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03. К., 2015. 20 с.
8. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
9. Principles of European family law. URL: <http://ceflonline.net/principles/>
10. Цивільний Кодекс Франції (Кодекс Наполеона) від 21.03.1804 р. URL: <http://sudru.com/4711383>.
11. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Шимон С. І. Навч. посіб. (Курс лекцій). К.: КНЕУ, 2004. 220 с.
12. Bernhardt E. Cohabitation and marriage among young adults in Sweden: attitudes, expectations and plans. *Nordic demography: trends and differentials. Scandinavian Population Studies*. Oslo: Unipub, 2003. P. 158.
13. Калітенко О. Окремі аспекти реалізації права на сім'ю за законодавством України та Польщі. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. С. 77–81.